

A SZÖVEGEIM ÖNBETELJESÍTŐ JÓSLATKÉNT MŰKÖDNEK

BESZÉLGETÉS BARTIS ATTILA ÍRÓVAL

Bartis Attila nem ontja futószalagon az írásait, de ha kell, a következő könyvére is szívesen várok 15 évet. A vége című regényének főhőse, Szabad András fotográfus szuggesztív történelmi háttér előtt válik kamaszból férfivá. Az életéről szóló rövid szövegekből mint kiéleltett fotográfiákból súlyos kérdéseket feszegető írásmű áll össze, amit képtelenség csak egyszer elolvasni.

FOTÓK: BARTIS ATTILA

Majdnem másfél évtized telt el A nyugalom és A vége című regények megjelenése között. Mi tartott eddig?

Sok oka volt. A legrégebbi szövegrész 2002-ből, Krétáról származik, ott kezdtem el írni a regényt. Ami igazából csak azért érdekes, mert majd' másfél évtizeddel később egy másik szigeten, Jáván fejeztem be. Pontosabban ott lett meg a nagyobbik része. 2006-ban, apám halála után sok minden megváltozott – bennem is, a szövegben is. Amikor elmentem Jávára, még fogalmam sem volt róla, hogy tudok-e ott majd dolgozni. Előtte egy évig Berlinben éltem, elvileg ott is befejezhettem volna, végtére is ezért kaptam az ösztöndíjam. Dolgoztam is, de inkább csak a papírkosár telt a régebbi részekkel, nagyon keveset haladtam előre. Az első jávai esztendőm kétségtelenül fontos szerepet játszott abban, hogy a szöveg végére értem, de nem szeretném ezt túlmisztifikálni, Békásmegyeren is lehet írni. Ez sokkal inkább azon múlik, hogy mi van belül, sem mint azon, hogy mit látok, ha kinézek az ablakon. Jáván sem csak az történik, hogy a napi posta nem ér utol. Ott is el kell menni a piacra bevásárolni, ott is megbetegszik az ember, ott is be tudnak porosodni a hétköznapok. Az viszont tény, hogy ott egyszerűen másképpen múlik az idő. Azaz más az időhöz való viszony. Sokkal archaikusabb, mint amiben itthon élünk. Meg az a 12000 km távolság is elég erős legitimációt ad arra vonatkozólag, miért csak hetente egyszer nézek rá a postáimra, vagy miért csak egy hónap múlva válaszolok az e-mailekre. Ezt itthon lehetetlen megtenni. Nekem legalábbis nem megy, lelkiismeret-furdalásom, vagy inkább szégyenérzetem van már attól is, ha egy nap késéssel válaszolok valakinek. Ott az e-mailt úgy kezeltem, mint egy klasszikus levelet, amit ha meghoz a posta, elolvasok, napokig gondolkodom a válaszon, végül megírom, párszor átjavítom, aztán elküldöm. Ez pedig idő. Sokkal több idő, mint amit itthon már rászánhat az ember. Igaz, semmivel sem több, mint amennyit hajdan, pár évtizede még itthon is rászánt. De az ottlétnek is megvannak az árnyoldalai. Például, hogy nem térhetek vissza ugyanabba a házba, ahol előző alkalommal éltem. Ez azért megnehezíti az ottlétet. Az itthoni létnek van egyfajta kontinuitása, amiből ha kilép az ember, többé-kevésbé ugyanabba lép vissza, amikor hazajön. Ez ott fel

sem merül. Azok az esztendők, amelyeket ott töltök, kis, kerek zárt életek egy nagy életen belül. Nyilván van érintkezési pontjuk, ahogy két gömbnek is lehet érintkezési pontja, de Jáva mindig egy nagyon határozott újrakezdés szinte minden szempontból. Ott rengeteget változik a világ egy év alatt is. Nem ugyanazok az emberek, nem ugyanaz az otthon, tulajdonképpen nem is ugyanaz a város. Amikor másodszor visszamentem, döbbenettel néztem, hogy Budapest a rendszerváltás után pár év alatt nem változott annyit, mint Yogyakarta egy esztendő alatt.

Miért megy mégis vissza?

Jáván a kívülálló életét élem. Nyilván kialakulnak különböző viszonyok, de a nagy egésznek ott soha nem leszek, és nem is lehetek úgy részese, mint a saját kultúrámban. Ott egy vadidegen fehér ember vagyok, ennek az összes pozitív és negatív hozadékával együtt. Ez a fajta kívülállóság viszont elég nagy szabadságérzetet ad, nem úgy, mint amikor a saját társadalmában válik kívülállóvá az ember. Jáván meg tudod tapasztalni azt az elementáris szabadságot, aminek itt, ebben a nyugati, demokratikus, liberális, felvilágosult, zsidó-keresztény kultúrában már nyoma sincs. Utoljára talán gyerekkorban tapasztalhatjuk meg. Már-már valószínűtlen jólétben élünk, agyonbiztosítva, hogy senkinek semmi baja ne essék, ami nagyon szép és fontos dolog, csak közben nem vesszük észre, hogy milyen irgalmatlanul magas árat fizetünk érte. A lét spontaneitása, természetessége nagyjából mindenestül odaveszett. Ott ez még megvan. Annak ellenére megvan, hogy egy jávai fiatal is ugyanúgy két telefonon nyomtatja egyszerre a Facebookot és az Instagramot. Ennek ellenére ott nem hagyományörzés van, hanem élő hagyomány. A hagyományörzés a múzeum. Az élő hagyomány a napi valóság. Ez a kettő ég és föld. Természetesen annak a létnek is megvannak az igen sötét árnyoldalai, különösen a saját normáink felől nézvést. El tudom képzelni, hogy sok nyugati kultúrájú ember számára talán irritáló, elviselhetetlen lenne az egó ilyen szintű háttérbe szorulása a közösségi léttel szemben. Vagy, hogy idegenként bizonyos közösségi normákat rögtön fel kell ismernem, és azokat respektálnom kell. De ennek azért nem kellene annyira nehéz dolognak lennie,

különösen, mivel mi is ugyanezt várjuk el, ha valaki egy másik kultúrából bekopogtat a miénkbe. Valljuk be, nem biztos, hogy összedől a világ, ha nem megyek bikiniben a strandra egy olyan helyen, ahol a helyi nők hosszú farmernadrágban és pólóban fürödnek az óceánban, vagy nem megyek rövid szoknyában egy mecsetbe. Csak hát ott is zajlik egyfajta radikalizálódás. A kérdés pedig mindig az, hogy a mienkétől különböző értékrendekre mennyire agresszív a válaszuk. Hogyha ezt az oldalát nézem, akkor csak abban lehetek biztos, hogy most, augusztus 24-én visszamegyek, de nincs honnan tudnom, hogy két-három esztendő múlva is visszamegyek-e majd. Hiszen azért megyek, mert ott még megtalálok valamit, amit itthon nem. Hogyha azt már nem találok meg, akkor minek.

Nem érezte magán a nyomást A vége megjelenésével kapcsolatban? Nem sürgették?

Persze, volt presszió, de ez önmagában se nem jó, se nem rossz. Az a kérdés, hogy miként éli meg az ember. A presszió lehet ösztönző, inspiratív is, de ugyanez lehet fojtogató, kétségbeejtő – ez mindig attól függ, hogy én magam milyen állapotban vagyok. Nyilván nem azért ír az ember regényt, mert elvárják tőle, de hogyha éppen megy a munka, akkor a külső nyomás még segíthet is. Amikor viszont nem megy a munka, akkor ennél a pressziónál nincs fullasztóbb. Olyankor köszönöm szépen, de inkább ne várjon tőlem senki semmit.

Katartikus volt, amikor letette, és azt mondta, hogy kész?

Megkönnyebbülés volt elkészülni ezzel a kötettel, de pont a munka végét nem nevezném katartikusnak. Inkább egy rövid ideig tartó, majdnem levitáló állapotnak, mint amikor az emberről egy tíztonnás betonkockát leemelnek, és úgy érzi, emelkedett a talajtól. De ez inkább csak percekben, esetleg órákban mérhető állapot. A munka közbeni katarzis a munka része. Ami érzelmileg nem történik meg velem írás közben, az nem valószínű, hogy meg tud történni az olvasóval olvasás közben. Az egészen biztos, hogy nem ugyanúgy áll fel az ember az íróasztaltól, mint ahogy leült.

Mi történik, amikor feláll az asztaltól? Mennyire nehéz visszahelyezkednie a történetbe? Segít az, hogy a főszereplő Szabad András és az ön élete között meglehetősen sok azonosság van?

Amikor tényleg megy a munka, akkor nyakig benne vagyok egy szövegben, akár napi 24 órában. De ha valami kizökkent, néha hetekig vagy hónapokig tarthat a visszaút, amíg sikerül újra olyan állapotba kerülöm, amiben tényleges jelentése van a mondatoknak. Vannak, akik ezt tudják stimulálni, én nem. Lehetek szorgalmas, dönthetek úgy, hogy márpedig ott ülök napi öt órát a szöveg előtt, de igazából semmi értelme. Az, hogy sok közös pont van a főszereplő élete és az én életem között, nem segít a visszazökkenésben, mert nem ez a lényeg, hanem a közös ponthoz való viszony. A közös pontok a motívumok, a történetfoszlányok, a helyzetek, a mondatok. De nem ezek számítanak, hanem a hozzájuk való érzelmi viszony. Hogy milyen nem közös pontok tudnak megszületni belőlük. Az összes közös pont ellenére A vége ugyanúgy, mint minden más, amit az életben írtam, istenigazából nem tekinthető autobiográf szövegnek. Irodalmi szövegek, attól függetlenül, hogy mennyi találkozási pont van a személyessel.

Szabad András mindig ugyanarra a pontra tér vissza, és onnan indul el újra, ahol megtörik az élete. Képtelenek vagyunk megemészteni, feldolgozni a múltunkat?

Nagyon óvakodnék attól, hogy bármit is, amit leírok, általános érvényűnek tekintsek. Persze, ettől még tudjuk, hogy vannak általános érvényű dolgok. Vagy legalábbis olyasmik, amik az esetek nagy részében így zajlanak. Az például kétségtelen, hogy hét év után apám kiszabadult a börtönből, de az is igaz, hogy valamilyen módon ott maradt egész életében. Attól a ponttól kezdve nagyon kevés olyan érdembeli története volt az életének, ami ne annak függvényében történt volna, amire ne hatott volna ki a hét börtönév. Bár ez egy nagyon személyes családi példa, tudjuk, hogy az esetek nagy részében ez így működik. Minél érzékenyebb életszakaszban történik hasonló trauma az emberrel, annál nagyobb nyomatékkal tud jelen lenni a későbbiekben is. Ha felismertünk egy otthonról hozott mintázatot, és

tudjuk, hogy az mennyire nem jó, foggal-körömmel küzdünk ellene, próbáljuk az ellenkezőjét továbbadni a gyerekeinknek. Aztán a végén azon kapjuk magunkat, hogy a végeredmény ugyanaz lett. Ezt a saját bőrömmön meg a gyerekeim bőrén tapasztaltam.

Szabad András sokszor „kőbe vési” az igazát, szinte kinyilatkoztat. Ugyanakkor, ha kicsit más perspektívából nézzük a történetet, egy másik igazság is pont annyira érvényes lehet. Ennyiféle valóság létezik?

A kettő nem zárja ki egymást. De külön kell választani a valóságot az igazságtól. Minél individualistább lett a nyugati világ, annál erősebb lett az elv, miszerint ahány ember, annyi igazság, annyi interpretálása a tapasztalati valóságnak. Ami kétségtelenül igaz, csak azt hiszem, itt is sikerült átbillennünk a ló túoldalára. Az, hogy valamit én hogyan élek meg, mérhetetlenül szubjektív. Azt viszont, hogy az a valami önmagában valóságként létezik-e vagy nem létezik, az én szubjektív interpretációmra hivatkozva nem nagyon lehet kétségbe vonni. A legbanálisabb példa: nehéz lenne arról vitát folytatni, hogy van-e itt két pohár az asztalon, mert van. Az viszont, hogy ezt ön hogyan éli meg, és én hogy élem meg, bizony lehet nagyon különböző. De arról nem nyithatunk vitát, hogy van-e két pohár az asztalon. A diskurzusok nagy része pedig már itt el szokott taknyolni. Már a pohár pusztá léte is megkérdőjeleződik. Az, hogy e két pohár léte önnek jó és nekem rossz, vagy fordítva, egy más kérdés. A mi életünket nagyrészt a szubjektív interpretációink határozzák meg. Sajnos a társadalmi vitáktól a párkapcsolati vitákig szinte minden diskurzus így működik. És ebben nagy „segítségünkre” van a szelektív emlékezet is.

A nyugalmat anyaregényként, A végét aparegényként emlegetik, ráadásul szerkezetileg nagyon hasonlítanak egy fotóalbumra. Mit gondol a skatulyákról?

Igen, a fotóalbumaimnak hasonló a szerkezete, mint a regényeimnek, de ennek a kulcsa valójában nagyon egyszerű. Nem a regény olyan, mint egy fotóalbum, és nem a fotóalbum olyan, mint egy regény, hanem ketten együtt olyanok, mint amilyen alapvetően az ember gondolkodása: feltételesen

szabad asszociációkban gondolkodunk, és ennek a struktúrájára épül valamilyen módon mindkettő. Megbolondulnék, ha úgy kellene regényt írnom, ahogy jó pár irodalmár szerint írom őket. És egészen biztosan nem is működne. Az, ami kívülről nézve egy hosszas számításokkal pontosan megkonstruált világnak tűnik, istenigazából nem más, mint a legsimább gondolkodási folyamatra való hagyatkozás. Ahogy erről eszembe jut ez, arról eszembe jut az, onnan visszacsatolok ide, mert abból a távolságból még normálisan eszembe juthat, de húsz oldallal később már nem tudnék visszacsatolni stb. Ez egy ösztön. Nem vagyok zenész, de azt gondolom, hogy a zenei improvizáció is valahogy így működik. Annak is megvan a maga nagyon pontos szabályrendszere, és elképesztően sokat kell tanulni ahhoz, hogy az ember jól tudjon improvizálni, de közben mégis ezt a fajta szabadságot teremti meg ezzel a tudással. Egyrészt semmi értelme a skatulyáknak, mert azokon

minden túlnő. Másrészt van értelme a skatulyáknak, mert azok nélkül nehezen tudnánk tájékozódni. Az emberi gondolkodás mikéntje rákényszerít minket egyfajta féligazságokra épülő struktúrákra, és akkor vagyunk igazán nagy bajban, amikor rádöbbenünk, hogy valamit rossz skatulyába tettünk, vagy át kellene komponálni az egészet. Az összes kánonváltás is erről szól valamilyen módon. Én se örülök neki nyilván, de józan ésszel be kell látnom a szükségességüket. Be kell látni azt is, hogy aki egyszer valamit betett egy skatulyába, attól kezdve nagy bajban van. Sokkal egyszerűbb egy üres fiókba bedobni valamit, mint egy teli szekreterben újféle rendet rakni.

Nagyon meglepett a könyv befejezése, tökéletesen átértelmezi az addig olvasottak jó részét, beleértve a címet is.

Nem emlékszem pontosan, mikortól kezdve tudtam, hogy ez lesz A vége befejezése, de már nagyon régen eldől. Lehet, hogy dilettáns és irodalmon kívüli szempontot fogok mondani, de nem egyszer tapasztaltam meg, hogy a szövegeim önbeteljesítő jóslatként működnek. A nyugalom esetében is volt példa arra, hogy néhány dolog, ami szerepel a regényben, évekkel később bekövetkezett. Ezért ma már ezerszer meggondolom, hogy mit írok le. Amikor elkezdtem írni a regényt, még egészen más lett volna a befejezése, de pont az említett tapasztalatok miatt kénytelen voltam változtatni rajta. Lehet ezt sima félelemnek, gyávaságnak is nevezni, de ettől még ez a valóság.

Idén jelent meg A szigeteken című fotóalbuma. A könyvben szereplő fotók 2014–2017 között készültek Jáván. Mi a nehezebb, egy jó szöveget írni, vagy egy jó fotográfiát készíteni?

Ha válaszolnék erre a kérdésre, az az összehasonlíthatatlan dolgok összehasonlítására tett kísérlet lenne. Soha az életben nem fogom megtudni, hogyan dolgoznék fotográfusként abban az esetben, ha nem írnék. Íróként arra lettem dresszírozva, hogy nagyobb egységeket lássak, így fotográfusként sem tudom csak és kizárólag az egyes képet nézni. A fénykép viszont mindig csak apró, kiragadott részlete az egésznek, bármilyen nagylátószögű optikát is használunk. Ez bizonyára rányomja a bélyegét a szövegeimre is.

Számtalanszor előfordult már mondjuk egy kiállítás vagy egy album szerkesztésénél, hogy nagyon jó képről kellett lemondani, mert nem volt helye a történetben. És megfordítva, olyan kép is bekerült, amelyet önmagában, kiragadva az egészből nem éreztem különösebben erősnek, mégis felhasználtam, mert nyilvánvaló volt, hogy ott van a helye. Ahogy egy regény nem a legjobb mondatok gyűjteménye, ugyanúgy egy fotóalbum sem a legjobb fotográfiák gyűjteménye. Mindkettő egy rendszer, egy világ, aminek megvan a hullámzása, megvannak a magaslatai, adott esetben a mélységei minden értelemben, akár még minőségileg is. De az a rendszer csak úgy, azokkal a hiányosságokkal együtt ad ki egy hiteles, kerek egészet. Az egyes képet elkészíteni lehet, hogy könnyebb, mint az egyes mondatokat megírni. Viszont akkor, amikor ezt a nagyobb egységet nézem, ott már nem biztos, hogy ennyire eltolódik a mérleg. Az biztos, hogy számomra mint fotográfus számára a fényképezés aktusa nem ugyanazt jelenti, mint egy olyan ember számára, aki csak és kizárólag képben gondolkodik. Tudjuk, hogy a fényképezés kívülállást jelent. Ott van a tőlem független esemény, én pedig hátul, a fényképezőgép mögött. Ez egy távolságtartó magatartás. Azonban én ezt legfeljebb tudom, de nem így élem meg. Mert lássuk be, az írásnál magányosabb tevékenységet elég nehéz elképzelni. Engem a fotográfia összeköt az étellel. Akár azt is mondhatom, hogy onnan a sarokból, az íróasztal mellől kivisz az életbe. Ott már nem azt élem meg, hogy távolságot tartok a világ dolgaitól, kényelmesen ránézek, és a saját esztétikai normáim és képességeim szerint elkészítem a képet, hanem azt, hogy az íróasztalomhoz képest egyáltalán kapcsolatba kerültem a pillanatnyi valósággal. Ez pedig egy teljesen más aspektus.

Nemsokára újra elutazik. Mik a tervek? Fényképezni fog? Vagy írni? Vagy csak egy kicsit kívülről?

Készül egy rövid kötet, leginkább esszétöredékek, naplófecnik a fotográfiáról, azt szeretném befejezni. Meg persze fényképezni fogok. Aztán hazahozom, hiszen hiába ott születik, elsősorban ide tartozik a kép is, a szöveg is – bármennyire is megpróbálják elvenni az ember kedvét az idetartozástól.

SIMONFALVI ANITA